

МЕНТАЛЬНА ДОМІНАНТА У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ТВОРІВ КОРНЕЛЯ МАКУШИНСЬКОГО

Анотація.

У статті йдеться про культову постать у польській національній літературі для дітей. Цапок Матолек (*Koziołek Matołek*) виступає носієм основних ментальних характеристик і формує свідомість не одного покоління поляків. Відтак, розглядається парадигма полікультурного виховання як основа національного виховання; осмислюється феномен співпраці письменника і художника у тканині дитячого твору.

Ключові слова: польська література, світове товариство, полікультура, національний характер.

Зміни геополітичної ситуації в світі на початку XXI ст. зумовлюють потребу засвоєння загальнолюдських цінностей, змушують світове товариство розв'язувати гостру проблему гармонійного існування представників різних культур, етносів і конфесій у спільному просторі не лише для подальшого розвитку людської цивілізації, а й для виживання людства.

Польський дитячий письменник Корнель Макушинський зумів випередити сьгоднішні тенденції до полікультурогічного прочитання художніх творів. Як співавтор одного з перших і найбільш відомих польських коміксів (1933 р.), Корнель Макушинський створив культову постать у національній літературі для дітей. *Koziołek Matołek* (Козлик Матолек) втілює основні риси національного характеру і формує свідомість не одного покоління поляків. Ця, на перший погляд, простенька казочка демонструє нову парадигму полікультурного виховання як основу національного виховання.

Мета статті — ввести у коло дитячого читання художній бестселер класики польської дитячої літератури; проаналізувати ментальну домінанту в полікультурному просторі тексту; осмислити феномен співпраці письменника і художника у тканині твору «Пригоди цапка Матолка».

Концептуальні основи полікультурної освіти досліджували А. Джуринський, Г. Дмитрієв; теоретико-методологічні основи полікультурної освіти і виховання вивчали Р. Агадулін, А. Солодка; процеси становлення полікультурної освіти й виховання, їх взаємозв'язок з національною освітою висвітлювали В. Бойченко, Л. Волик, І. Лощеновою, Н. Слюсаренко та інші. Відтак, питання побутування різних дискурсів (зокрема, національного)

в полікультурному змісті творів для дітей набирає актуальності протягом останніх років.

Корнель Макушинський — улюблений письменник польських дітей малознаний в Україні, не зважаючи на те, що народився в місті Стрий, навчався і мешкав у Львові, проживав у Києві. 1929 року став почесним мешканцем улюбленого Закопаного. Повоєнні часи позбавили Макушинського можливості працювати й друкувати свої твори, з 1948 року соцреалізм став офіційною доктриною польської літератури, в силу обставин пан Корнель не вписався у новий культурний контекст. Тому доживав останні роки в забутті та бідності. Єдине, що його тримало і підбадьорювало — спілкування з маленькими читачами. Дітям було байдуже до заборон і до того, що думають дорослі про творчість їхнього улюбленого письменника: вони дзвонили, надсилали листи. Діти знали пана Корнеля і часто, коли він прогулювався, бігли за ним і кричали: «Наш письменник іде!» [4, с. 34].

У Макушинського не було своїх дітей, але він намагався дбати про інших. Якось митець сказав своїй дружині: «Нам бракує дітей, але не бракує грошей. Могли би щось зробити для бідних учнів». Дружина вирішила, що вони куплять книжки, одяг або ліки, але Макушинський домовився зі спортивним товариством «Вісла» у Закопаному, і вони купили 100 пар лиж для дітей з бідних родин. У Макушинського була єдина умова: лижі отримував той, хто добре вчився. Згодом Макушинський говорив: «За невеликі гроші роздали величезний віз щастя, повного сонця та діамантового снігу» [4, с. 60]. І вже незабаром відбувся лижний чемпіонат на якому призи роздавав пан Корнель. Цікаво, завдяки лижам, колись подарованим Корнелем Макушинським хлопчику Стасю, Польща отримала чотириразового олімпійського чемпіона-лижника Станіслава Марусажа.

Для Корнеля Макушинського важливим було писати про польських дітей і для польських дітей, відкриваючи, таким чином, самотність нації. Автор принципово шукав свого героя, обговорюючи концепцію книги з видавцем Яном Гебетнером та художником Мар'яном Валентиновичем. Творчий колектив сперечався довго, однак зупинилися на маленькому козеняті. Головний герой отримав ім'я Матолек, як певну аббревіатуру до прізвища автора. Цікавою є історія про вибір міста, навколо якого розвивається фабула твору. Якось за вечерею пан Корнель побачив сумного молодого чоловіка. Виявилося, що молодий пан мешкає у Пацанові, про який ніхто не знає. Макушинський трохи замислився і за кілька хвилин пообіцяв молодика, що зробить його місто найславетнішим — напише про нього книгу. За два тижні була написана перша книжка пригод про Цапка Матолка, в якій головний герой вирушає у подорож до Пацанова, в якому живуть найкращі майстри, що вміють підковувати кіз.

У початковому варіанті книга отримала назву «120 пригод цапка Матолка», пережила кілька редакцій і постійно доповнювалася це одна з перших книг-коміксів польською мовою. Вважаємо, тяжіння письменника до полікультурного світосприйняття полягає у виборі жанру. Як відомо, індустрія коміксів почала активно розвиватися в Америці кінця ХІХ ст. Відтак, Корнель Макушинський і художник Мар'ян Валентинович пропонують новаторський варіант книги для дітей, започатковуючи традицію співпраці прозаїка і художника. Приклад такого тандему можемо побачити у творі «Марцелінка. У пошуках Найважливішого» 2010 року (автор Януш Вишневський, художник-ілюстратор Марцін Півоварські).

Цікавим у творі «Пригоди Цапка Матолка» є камео (англ. cameo мініатюрний, епізодичний) Корнелія Макушинського — несподівана поява у тексті самого автора [3, с. 34]. Це може сприйматися як суто допоміжний елемент, але може нести певне смислове навантаження, бути концептуальним елементом авторського задуму.

2014 року в Україні було презентовано двомовний (українською та польською) варіант відомої байки під назвою «Пригоди Цапка Матолка». Книга вийшла у львівському видавництві «Каменяр» коштом Фонду «Допомога полякам на сході» (м. Варшава). Переклад здійснила кавалер «Ордену Усмішки», член Стрийської організації Національної спілки письменників України, поетеса Теодора Савчинська-Латик.

В основі історії про козлика Матолка подорож молодого цапка до міста Пацанів. Віршована казка складається зі 120 історій, в українському варіанті — з 4-х частин. Персонажі коміксу структуровані таким чином: *чарівні істоти* (Баба-Яга, Дракон-машина, королівна, пан-опудало і т.д.), *тварини* (лісові звірята, свійські тварини, морські чудовиська, африканські слони, північні олені), *люди* (діти, батьки, солдати, представники різних професій). На своєму шляху цапок Матолко зустрічає мудрих людей, які дають поради й допомагають долати труднощі. Головний герой знайомиться з представниками різних націй і рас, знаходить нових друзів, проходить через спокуси (грошима, славою, царівною) й небезпеку, шукає вихід із різних ситуацій. Корнель Макушинський та його співавтор використовують типовий для казки принцип — поєдинок з ворогом, якого можна перемогти за допомогою кмітливості й товаришів. Відтак, для Матолка характерним є тріумфальне повернення до рідної Польщі, у Варшаву та Пацанів. Під пером автора герой дорослішає, здобуває безцінний досвід у далеких світах, читає лекції для студентів, друкується в газетах, збагачує громаду новими знаннями. Отже, кризові суспільно-історичні процеси другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. зумовили нагальну потребу в переосмисленні національної свідомості, самоідентифікації та в культурному оновленні. Зосібна, на допомогу приходять класичні твори у новому прочитанні. Будучи висо-

коосвіченою людиною, пан Макушинський конструює національного героя, інтегрованого у полікультурне середовище (географія подорожей головного героя — Америка, Афганістан, Індія, Китай, Португалія, Північний полюс).

Головний герой книги «Пригоди цапка Матолка» демонструє основні риси національного характеру через основні ментальні константи поляків: повага до родини (згадується «козячий рід»); любов до рідної мови (виголошує промови, пише мемуари); знання історії (згадка про «польського лицаря»); пам'ять про героїв (Польща знаходить Матолка в Африці та повертає додому). Основними елементами змісту, що вказують на національну специфіку у творі «Пригоди цапка Матолка» є:

1. *Екзотизми* (назва національних реалій визначеного народу, що у будь-якому перекладі залишаються незмінними) — це ознаки соціального стану («пан», «польський лицар з шаблюкою»), чини («жовнір»), назва грошей («злоті»), назва свят, традицій, ігор, танців («полонез й краков'янка»).

2. *Власні імена і назви*. У кожного народу є розповсюджені власні імена (Корнель, Матолек, Кася). На національну специфіку вказують і географічні назви (Варшава, Вісла, Гдинь, Закопане, Новий Тарг, Пацанів).

3. *Предмети й образи-символи*. Символом патріотизму у поляків є чітке усвідомлення національної приналежності («Будь собою, так, як створений ти Богом»).

Національна основа характеру головного героя має для Корнеля Макушинського основоположне значення, адже ідеал, віра, щирість Матолка закорінені у національному світогляді. Як вважає Ева Гофман-Пьотровска, «при всьому розмаїтті подій цапок Матолок залишається патріотом: любить польських дітей, завжди повертається в лоно Батьківщини, служить у польській армії, а перед екзотичними стравами надає перевагу здоровій польській капусті» [3, с. 6].

Ментальність кожного народу базується, насамперед, на духовних засадах, як відомо, поляки дуже релігійні й національно свідомі. Як пояснює журналістка з Варшави Анна Поленик, у Польщі існує дуже цікаве дійство катехізис поляка. Практично кожна людина знає слова вірша, написаного наприкінці XIX століття польським поетом Владиславом Белзою. Слова ці передають з покоління в покоління, вірш навіть не вчать у школі, бо діти знають його чи не з п'ятирічного віку. Перекладається він так: «Хто ти є? — Поляк малий. / Який знак твій? — Білий орел. / Де ти живеш? — Земля Польська...» і так далі. Ще чи не кожен поляк змалку знає гасло нації, яке існує з початку XIX століття: «Gonor i Ojczyzna» («Честь і Батьківщина»). Наприкінці 1990-х років до цих двох слів додали ще одне — «Бог, Честь і Батьківщина». Пані Анна Поленик стверджує, що у Польщі дітей з садочка вчать, як виглядає прапор, вчать національного польського гімну, а також

виховують у них локальний патріотизм. Тому книга Корнеля Макушинського базується на першовартості матері-землі: «З'їсти там мене хотіли, була б кара справедлива, бо залишив край свій милий»[3, с. 94].

Варто звернути увагу на те, що текст Корнеля Макушинського сприймається як міжкультурний медіатор, який поєднує у собі культуру автора твору, читача як інтерпретатора художнього твору на категорії певного менталітету, культуру описуваних у даному творі народів. Казка-комікс «Пригоди цапка Матолка» побудована таким чином, що кожна наступна частина показує еволюцію героя крізь призму знайомства з культурою різних етносів (стає освіченим, пише мемуари, читає лекції). Перша подорож Матолка це Китай (вивчення китайської мови; національного одягу), згодом через Індію й Афганістан головний герой вирушає на пошуки Пацанова. Аналізуючи художній текст пана Корнеля, розуміємо, важливою для автора є *культурологічна* складова відображення не лише побуту і традицій, а також філософії життя описуваного етносу (китайці — помірковано меланхолійні, африканці — емоційно збуджені, американці — комерційно орієнтовані, італійці – пісеннотворчі тощо). Згадується у творі й старий «гуцул, що мав років з двісті», своєрідний екскурс в минуле письменника, котрий народився на Західній Україні.

Автори найвідомішої в Польщі казки-байки створюють потужне полікультурне поле задля виокремлення національної свідомості героя. Основна мета козлика-мандрівника — потрапити в місто Пацанів, адже його делегували «мудрі польські кози», найважливіше завдання Корнеля Макушинського — повернути Матолка до Польщі. У тексті оприсутнені важливі для функціонування людства чинники: духовний (меценатство — будує театр, філармонію, луна-парк); матеріальний — цапок Матолко демонструє комерційні здібності (продає козушок, бороду, щоб купити їжу); культурологічний — зображено побут, звичаї, релігійні особливості різних континентальних груп (європейці, американці, африканці). Таким чином, розглядаючи національну свідомість в умовах міжкультурної комунікації, книга «Пригоди цапка Матолка» стимулює повагу до традицій, звичаїв, історії Польщі, формує загальнолюдські цінності, виробляє толерантне ставлення до культур та традицій інших народів.

Література

1. Макушинський К. Пан Ниточка [Електронний ресурс] / К. Макушинський. — Режим доступу : <http://www.bankreceptov.ru/skazki/skazki-0022.shtml>
2. Makuszyński K. Uśmiech Lwowa [Електронний ресурс] / К. Makuszyński. — Режим доступу : <http://lwow.home.pl/usmiech.html>

3. Макушинський К. Пригоди цапка Матолка / К. Макушинський. — Познань, 2014. — 96 с.
4. Czerwińska-Rydel A. Słońcem na papierze / A. Czerwińska-Rydel. — Łódź : Akapit Press, 2014. — 120 s.
5. Fabiański T. Ze wspomnień / T. Fabiański // Wspomnienia o Kazimierzu Wierzyńskim, zebrał i opracował Paweł Kądziała ; [пер. А. Павлишин]. — Warszawa : Biblioteka «Wieź», 2001. — S. 63–74.
6. Kornel Makuszyński — optymistyczna wizja świata [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lwow.home.pl/naszdziennik/makuszynski.html>
7. Olech J. Patos i zwykłe dobro [Електронний ресурс] / J. Olech. — Режим доступу : <http://www2.tygodnik.com.pl/tp/2821/kultura01.php>

Solomiia Ushnevych

MENTAL DOMINANT IN THE MULTICULTURAL SPACE OF LITERARY WORKS OF KORNEL MAKUSZYŃSKI

Changes in the geopolitical situation in the world at the beginning of the XXI century determine the need for assimilation of human values, forcing the world community to solve the urgent problem of harmonious existence of different cultures, ethnicities and religions in the joint space not only for the further development of human civilization, but also for the survival of humanity.

Polish children's writer Kornel Makuszyński managed to get ahead of current trends of multicultural reading fiction. As co-author of one of the earliest and most famous Polish comics (1933) Kornel Makuszyński created a cult figure in the national literature for children. *Koziołek Matołek* (*Kozlyk Matolek*) embodies the basic features of national character and shapes the consciousness of several generations of the Poles. At first glance this simple tale demonstrates a new paradigm of multicultural education as the basis of national education.

The purpose of the article is to enter the bestseller of Polish children's literature classics into the circle of children's reading; to analyze mental dominant in a multicultural area of the text; to understand the phenomenon of cooperation of a writer and an artist works in «*The Adventure of Kozlyk Matolek*».

Kornel Makuszyński is a favorite writer of Polish children and a few known in Ukraine. It was important for him to write about children and for Polish children, opening thus the identity of the nation. The original version of the book

called «120 accidents of Kozlyk Matolek» went through several editions and is constantly supplemented with one of the first comics in Polish. We believe that writer's leaning towards multicultural worldview is to select the genre. As you know, comics industry began to develop rapidly in the late nineteenth century in the USA. Therefore Kornel Makuszyński and Marian Valentynovych offered the innovative version of the book for children initiating the tradition of cooperation of a writer and an artist.

At the heart of the story is the journey of a young goat Matolek to Patsaniv. The origin tale consists of 120 stories, in Ukrainian version it has 4 parts. Comics' characters structured as follows: magical creatures (Baba Yaha, Dragon-machine, queen, etc.), animals (wild animals, pets, sea monsters, African elephants, etc.), people (children, parents, soldiers, representatives of various professions). Kornel Makuszyński and his co-author used typical tale principle what is the fight with the enemy, and it can be overcome by using keenness of wit and with the help of friends. Thus, it is a triumph for Matolek to return to his native Poland, Warsaw and Patsaniv. Makuszyński constructs a national hero integrated into a multicultural environment (geography traveling of protagonist is America, Afghanistan, India, China, Portugal, North Pole).

National character of the protagonist has the fundamental importance to Kornel Makuszyński, because Matolek's faith and sincerity rooted in the national outlook. According to Eva Hofman-Potrovska, «despite of all diversity events Kozlyk Matolek is a patriot: he loves Polish children, always returns to the motherland, serves in the Polish army and prefers healthy Polish cabbage to exotic dishes» [3, p. 6].

It is necessary to point out that the text of Kornel Makuszyński perceived as intercultural mediator that combines the author's culture, the reader as an interpreter of the artwork on certain categories of mentality, and culture of nationalities described in this work. The comics-tale «The Adventure of Kozlyk Matolek» is built so that every next part shows the evolution of the hero in the light acquainted with the culture of different ethnic groups. Analyzing Makuszyński's literary text we understand the importance of cultural component for the author what is not only a reflection component of life and traditions, but also philosophy of life of described ethnicity. Mentioned in the book the old «hutsul, who is two hundred years» is a kind of excursion into the past of the writer, who was born in Western Ukraine.

The authors of the best-known Polish fairy tales created a powerful multicultural environment for the isolation of national consciousness hero. The main goal of a young goat-traveler is to get to Patsaniv, because it delegated by «wise Polish goats»; the most important task for Kornel Makuszyński is returning of Matolek to Poland. The text has factors important for the functioning of the humanity: spiritual (patronage), material (Kozlyk Matolek

shows commercial skills), cultural, historical (depicts the life, customs and religious features of different continental groups). Thus, considering the national consciousness in terms of intercultural communication, the book «The Adventure of Kozlyk Matolek» encourages respect for the traditions, customs and history of Poland, shaping human values, produces tolerance to the cultures and traditions of other nations.

Keywords: *Polish literature, world society, multicultural, national character.*
